

Dit artikel is eerder verschenen in *Tiedschrift*, tijdschrift van de historische vereniging *Peize-Peize*.nr. 22, maart 2004.

Over het visrecht in het Peizerdiep.

Op een dag in maart 1792 was er groot kabaal bij het huis van schulte Jan Willinge in Peize. Mensen hadden gezien dat knechten van Jan Coenders van Idsinga van de Waalborg in Roderwolde fuiken en visnetten in het Peizerdiep geplaatst hadden, terwijl iedereen wist dat dit verboden was. Willinge ontstak in grote woede en stuurde twee schippers en een arbeider op pad om onmiddellijk een eind te maken aan deze illegale visserij. Volgens een later getuigenis haalden deze mensen het vistuig weg, anderen vertelden echter dat ze er met het schip overheen waren gevaren, hoewel heer van Idsinga hun vriendelijk had gevraagd "dat zij wat aan de kant hadden willen doen". Men begrijpt dat het treffen van de verschillende partijen daar op het Peizerdiep niet al te zachtzinnig zal zijn geweest, en dat ieder een eigen visie op het incident had.¹

Jan Coenders van Idsinga uit Roderwolde

Jan Coenders van Idsinga had zich al in 1773 vanuit Friesland in Roderwolde gevestigd, dus in het voorjaar van 1792 was hij heel goed op de hoogte van zijn rechten en plichten². Hij wist dat van oudsher de jacht- en visrechten in een marke verbonden waren aan het bezit van onroerend goed aldaar.

Van Idsinga woonde op de Waalborg in Roderwolde. Deze foto is gemaakt in de tijd dat het pad voor het huis naar de Roderwolderdijk nog in gebruik was.

Van Idsinga had zich het visrecht in het Peizerdiep toebedeeld op grond van zijn aankoop van het huis Woldzigt in Roderwolde in 1781. Uit bronnenonderzoek is gebleken dat dit huis, op de plaats van de huidige boerderij ten oosten van molen Woldzigt, één van de oudste en

¹ Alle gegevens over deze zaak bevinden zich in het Drents Archief te Assen in de *Collectie Gratama*, toegangsnummer 0583, inventarisnummer 511.

² Meer informatie over Jan Coenders van Idsinga vindt men in een serie artikelen in *Roon*, jrg. 25, nrs 1 en 2 (en nog te verschijnen 3 en 4).

grootste huizen is geweest in Roderwolde.³ Van Idsinga kon aan de hand van oude koopacten aantonen dat bij het bezit van Woldzigt onder meer een vierde van een waardeel in de marke van Peize hoorde. Titus van Ewsum was in 1663 eigenaar geworden van Woldzigt en kocht in 1668 een klein reepje veen in het Woltsche slag aan de westkant van Peize van Jans Schuiring en zijn vrouw. Het huis Woldzigt en de daarbij behorende bezittingen kwamen in 1681 in handen van Ida de Mepsche, vervolgens werden ze verkocht aan Schelto Fontein. De heer Fontein woonde bijna dertig jaar in Roderwolde en bracht zijn oude dag door inwonend bij zijn meier op Woldzigt. Het huis werd in 1771 verkocht aan Hendrik Lunsingh en zijn vrouw Dina Boomgaarden die tien jaar in Roderwolde bleven. Dus toen van Idsinga in 1781 het huis kocht hoorde daar officieel nog altijd dat kleine stukje grond in de marke van Peize bij.

De boerderij rechts op de foto is gebouwd op de plaats waar het oude Woldzigt lag.

Na de koop van Woldzigt richtte van Idsinga zich tot Drost en Gedeputeerden van Drenthe met een "Request ter exercitie van de jacht in de marke van Roderwolde". Op vertoning van enkele geldige bewijzen werd hem dit recht zonder enig probleem toegekend en kon hij door schulte J. Wilmson Kymmell in het Jachtprotocol worden bijgeschreven. Vervolgens dacht hij door zijn bezit in de Peizer marke op een even gemakkelijke manier het visrecht in het Peizerdiep te verkrijgen. Hij stuurde een officieel verzoek met de oude overdrachtsacten van Woldzigt naar de schulte van Peize. Schulte Willinge liet zich door deze stukken niet imponeren, ook niet bij een tweede poging, en antwoordde "niet van sins te zijn zig met de oude papieren van de aanvrager te bemoeien of deselve na te willen zien."

Van Idsinga had echter zijn zinnen gezet om dit recht goedschiks of kwaadschiks te krijgen, dus hij zette door. Hij liet per kerensprake van de kansels van de kerken van Roden, Roderwolde en Peize afkondigen dat hij op grond van zijn aandeel in de Peizer marke van plan was om in het Peizerdiep te gaan vissen. Niemand reageerde op deze afkondiging dus van Idsinga nam opnieuw contact op met schulte Willinge van Peize. Deze liet zich niet overhalen en bleef bij zijn weigering.

³ Zie G.J. van Dijk-van Eerden, *Rekening en Verantwoording. Het kerkvoogdenboek van Roderwolde. 1538-1608*. Assen 2002, blz. 91.

Bonje op het Peizerdiep

Het conflict werd bepaald grimmig toen van Idsinga zijn mensen opdracht gaf de netten in het Peizerdiep uit te zetten met de hierboven beschreven gevolgen. Willinge omschreef zijn kant van het verhaal als volgt: "Certificere ik, onderschreven Schultes onder mijn ambtseed, dat de Heer Rentmeester van Idzinga in gepasserde najaar na bekomen admissie tot de jagt, van mij heeft begeerd registratie, teneinde de visscherie in het Peizerdiep te exerceren, op vertoninge van eenige oude brieven. Hetgeen heb moeten van de hand wijzen, omdat zeer wel wistte, dat de vorige besitters van zijn Edele plaatze als de Heer Fontein oft Lunsingh nooit eenige visscherie in de wateren van de Peijser markte hadden ondernomen. Waarover de Heer van Idzinga in toorn uitvarende, onder anderen zeide: ik sal het {wel} doen. Verders dat dezelve in de maant Februari van dit jaar aan mijn huis door de knecht heeft laten zeggen, dat de netten in het Peizerdiep hadden staande. Op een tijd dat ik met ses eijgenerfden eenige saaken verigtete, welke eijgenerfden, om haar regt te mainteneren, aanstonds aan twee schippers en een arbeider hebben geloofd (opgedragen, red.) voorschreven netten op te halen, hetwelk ook geschiet is...". Dat dit niet al te zachtzinnig gebeurd is, zal niemand verwonderen.

Het conflict werd nog op de Goorsprake in Eelde kort besproken maar kreeg daar verder geen vervolg. Van Idsinga had dus nog steeds niet zijn zo felbegeerde visrecht. Daarom wendde hij zich in 1794 met een Request tot de Drost van Drenthe om een rocht (officieel getuigenverhoor op last van de Drost, red.) te houden om zijn recht te bewijzen. De Drost keurde zijn verzoek goed en zo werd onder leiding van schulte Jan Wilmson Kymmell van Roden op 25 april 1794 in de herberg van Jacob Datema te Roderwolde, "bij klimmende zonne" een landrechtelijk gerecht gehouden.

Een groot aantal getuigen van beide partijen werd opgeroepen en onder ede, op straffe van meened, gehoord door de schulte en zijn beide keurnoten. Aan de hand van oude stukken en bestaande rechtsregels probeerde men een antwoord te vinden op de vraag of een persoon van buiten zoals de heer van Idsinga, met slechts een klein stukje bezit in de marke van Peize, dezelfde rechten kon doen gelden als de oorspronkelijke Peizer eijgenerfden.

Het verhoor volgde twee lijnen: in de eerste plaats moesten de Peizer getuigen aangeven of zij kennis hadden van de scheiding en deling van de Peizer marke en de ligging van het bewuste stukje veen daarin. Zij moesten bijvoorbeeld bevestigen dat ze de betekenis van het woord ALTONA kenden: een kamp land bij de Hoge Haar gelegen, door ene Jacob Willems eertijds al te na aan de weg afgegraven. Ter verduidelijking van de plaatselijke situatie beschreef men ook nog de aanwezigheid van de drie bergen, zandbulten in het veldgebied gaande van het Smeerveen tot aan Joost Lewe's tichelwerk op de Weehorst. Hierna konden de Rowolmer getuigen vertellen of zij op de hoogte waren van de gebruiken van de voorgangers van Idsinga met betrekking tot het eigendom en de exploitatie van het bewuste stukje veen. Hadden de vorige bewoners van Woldzigt, de heren Fontein en Lunsingh, ooit turf gegraven, zodden gestoken of boekweit gezaaid in de Peizer marke?

In de tweede plaats werd uitgebreid stilgestaan bij de kennis van de getuigen over het Peizerdiep. De schulte stelde nauwkeurige vragen over de ligging van het Diep, de functie van markescheiding en het jaarlijkse onderhoud. Hadden de voorgangers van van Idsinga ook dikwijls in het Peizerdiep gevist of alleen maar "tersluiks" zoals Albert Eyte de Weert van de Roderwolderdijk beweerde? Het verhoor was niet in één dag afgelopen en werd de volgende dag voortgezet.

Het contra-Rogt

De bureu van Peize waren ontevreden over de gang van zaken en dienden onmiddellijk een protest in. Ze eisten diskwalificatie van het gerecht en van de keurnoten wegens

incompetentie en partijdigheid. Hun verzoek om een Contra-Rogt werd door de Drost goedgekeurd en zo troffen beide partijen elkaar opnieuw een week later op 7 juni bij Allert Luinge, herbergier te Peize.

Het pand aan de Kerkstraat te Peize waar in 1794 het Contra-rogt werd gehouden. Allert Luinge was toentertijd de herbergier. (foto Bureau Monumentenzorg van de Prov. Drenthe, ter beschikking gesteld door de Hist. Ver. Peize-Pezie)

De markegenoten lieten zich vertegenwoordigen “kragt acte van procuratie” door de heren Allert Ebbinge en Jan Bavinge. Als bijlagen werden onder andere getoond de Marktscheiding van Peize van 1577 en de verdeling van het Wolter Luingeslag op de Hoge Haar uit 1668/1678. Een lange rij getuigen uit Peize werd gehoord:

Jan Engberts de oude (45 jaar), Albert Luinge (36), Geert Jans Kregel (53), Hindrik Jans Kregel (34), Hindrik Doedens (56), Roelf Doedens (63), Gerrit Berends (48), Jan Arends (56), Fridsiger Jans (49), Jan Kruimincks de schipper (43), Harm Lamberts (52), Willem Engberts (54), Jan Keiser (51), Berend Ensing (38), Cornelis Schuring (57), De oude Jan Koops (56), Cornelis Hillebrands (44), Geert Keller (44), Cornelis Harms (62), Hindrik Hindriks Kijf (76). Nu het rocht op verzoek van de Peizer buren werd gehouden, ging schulte Kymmell gedetailleerd in op de situatie ter plaatse. Zodoende is er voor geïnteresseerde hedendaagse lezers veel informatie te vinden over de historische ontwikkelingen aan het einde van de 18^e eeuw.

De getuigen zeiden allemaal te weten dat de gehele Peizer marke, “zowel de venen en velden, als de bossen en de broekgronden, sinds onheugelijke tijden in slagen zijn gescheiden”:

1. Het Ebbinge slag
2. het Schuringe slag
3. het Hordsmer slag
4. het Hiddinge slag
5. het Wolter Luinge slag
6. het Spols slag
7. het Woldsche slag
8. het Willem Prijsschuringe slag
9. het Lands slag

Deze slagen werden van oudsher met palen afgescheiden. Ten tijde van de zitting kon men hiervan nog sporen vinden in het Witteveen buiten de Pol. Hier en daar verspreid in de marke

lagen de “boermanden”, kleine stukjes grond zonder waarde, die gebruikt werden voor het gezamenlijk onderhoud van de wegen. Deze zogenaamde overtipjes vond men toen nog bij de huizen van Boerma, van Reiner van Brussel, bij Baving en aan de Hereweg buiten de Pol. Dit waren de enige ongescheiden stukken grond in de marke. Het stukje land van van Idsinga werd ook beschouwd als zo'n hoekje grond zonder waarde. Het lag in het Wolter Luingeslag en was ca. 14 treden breed en 1000 treden lang. De gemiddelde waarde van een dergelijk reepje veen varieerde van 30 tot 54 guldens.

Net als overal werd het onderhoud van de wegen in de boermarke van Peize gedaan door de “gemene boer”. Het was algemeen bekend dat van Idsinga hier nooit aan had meegedaan, noch had hij, of één van zijn voorgangers, ooit regelmatig gebruik gemaakt van het veen. Hoewel eigenaar van de grond had hij in het verleden geen beroep gedaan op de daarbijbehorende rechten en plichten.

Het Peizerdiep in Foxwolde ter hoogte van Bommelier (foto Archief Chr. Wijnja)

Het visrecht in het Peizerdiep was een vrij gecompliceerde kwestie omdat eerst onderscheiden moest worden over welk gedeelte van het diep men precies sprak. Het Peizerdiep vormde vanaf zijn oorsprong de scheiding tussen de verschillende marken. Het was een normale gang van zaken dat het onderhoud werd gepleegd door de inwoners van de beide aangrenzende marken en dat door de gezamenlijke inwoners in het Diep gevisst mocht worden. Dat gold ook daar waar het Peizerdiep vanaf Lieveren de scheiding vormde tussen de marken van Roden en Peize tot aan de Aalloopslaan aan de Foxwolmer kant en de Pottebakkersdijk aan de Peizer kant. Vanaf dat punt naar het noorden tot Hoogkerk werd het Diep alleen door de eigenerfden van Peize gesneden en schoongehouden. Dat moest per bootje gebeuren omdat het Peizerdiep vooral aan de Roderwolder kant zeer zompig en kwabbig was. Men kon dus niet vanaf de kant het water bereiken.

De burens van Peize hadden papieren meegenomen om hun verhaal te onderbouwen. Tijdens de periode van het onderhoud hadden ze de gewoonte om in de herberg van Albert Eytens aan de Roderwolderdijk te schaften en daarvan hadden ze de rekeningen met hun verteringen

bewaard. Ook schipper Jan Arends had zijn betaling ontvangen voor het gebruik van zijn schip.

De afloop

De schulte probeerde te achterhalen hoe in het verleden de voorgangers van van Idsinga met dit gegeven waren omgegaan. Verschillende getuigen bevestigden dat de heren wel een scheepje hadden gehad voor hun vervoer naar Groningen, maar dat ze visten in de Matsloot en het Sulthmeer. Albert Eytens de Weert woonde het dichtst bij het water, dus kon hij hier het meest over vertellen. Volgens hem had de heer Lunsingh wel eens een keer in het Peizerdiep gevist bij avond, maar dat was een “achterbaxe” actie geweest.

Een sterk argument van de Peizer bureu tijdens het getuigenverhoor is hun rol in het bergen van drenkelingen. Toen in 1789 een ongeluk plaatsvond op het Peizerdiep waarbij 5 mensen uit Foxwolde omkwamen, waaronder drie broers uit één gezin, werd de hulp in geroepen van schulte Willinge. Deze had met hulp van zijn eigen mensen de lichamen geborgen en naar Peize vervoerd. Van de Roderwolder kant werd hierbij geen enkele hulp geboden.

Ook de zitting in Peize duurde twee dagen. De verschillende rogt-brieven met de bijlagen werden naar de Drossard en zijn Raden in Assen gebracht. Deze examineerden nauwkeurig de stukken en kwamen op de zitting van de Etstoel op 24 juni 1794 tot de uitspraak dat de eis van de heer van Idsinga ongefundeerd was.⁴

Hiermee was de zaak gesloten. Jan Coenders van Idsinga verkreeg niet het door hem zo fel begeerde recht om in het Peizerdiep te vissen.

⁴ D.A., Archief van de Etstoel, toeg.nr. 0085, inv.nr. 33, fol. 39-46